

Angielski przekład *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* w perspektywie teorii postkolonialnej

Postcolonial Theory and English Translation of *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*

Mira Czarnecka

<https://orcid.org/0000-0003-1712-5208>

UNIVERSITY OF THE NATIONAL EDUCATION COMMISSION, KRAKOW
mira.czarnecka@up.krakow.pl

Data zgłoszenia: 4.08.2023 r. | Data akceptacji: 28.12.2023 r.

ABSTRACT | The article is devoted to the analysis of the English translation of *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* [*Snow White and Russian Red*] by Dorota Masłowska, published in Poland in 2002. The inquiry is situated in the context of the postcolonial theory of translation and is conducted from the perspective of the receiving culture. The research reveals that Benjamin Paloff, in the process of translation, favoured domestication over foreignization strategy, which caused partial obliteration of the source culture in the translated text.

KEYWORDS | Dorota Masłowska, translation, postcolonial theory, domestication, foreignization

Wydana w roku 2002 *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* Doroty Masłowskiej okazała się jednym z najgłośniejszych wydarzeń literackich tamtego okresu w Polsce i została nagrodzona Paszportem „Polityki” w kategorii „Literatura” za rok 2002. Książkę doceniono ze względu na „oryginalne spojrzenie na polską rzeczywistość oraz twórcze wykorzystanie języka pospolitego”¹. W roku 2005 ukazał się jej przekład na język angielski, autorstwa Benjamina Paloffa, w Nowym Jorku pod tytułem *Snow White and Russian Red* i w Londynie pod tytułem *White and Red*. Niniejszy artykuł poświęcony jest omówieniu sposobu przekładu na język angielski mowy bohaterów powieści z perspektywy kultury przyjmującej. Badanie usytuowane zostało w kontekście postkolonialnej teorii przekładu z odwołaniem do krytycznej analizy praktyk towarzyszących przekładowi literatur mniejszych na języki dominujące, przeprowadzonej przez Lawrence’a Venutiego.

Wraz ze zwrotem kulturowym w przekładzie, który zarysował się w latach 80. XX wieku, uznano, iż kultura docelowa wywiera wpływ na ostateczny kształt tłumaczenia, które uzależnione jest również od statusu tekstu, a także przypisuje różne funkcje przekładom różnych tekstów². Tak postrzegany proces translacji staje się jedną z możliwych form „prze-pisania” oryginału (*re-writing*), deklaracją feministyczną lub narzędziem służącym do przywłaszczenia i kolonizacji³. W ramach postkolonialnej teorii przekładu wyodrębnił się nurt skoncentrowany na zagadnieniu tłumaczenia tekstów z języków mniejszych na język angielski, będący językiem dominującym. Gayatri Chakravorty Spivak, bengalska krytyczka i tłumaczka, określiła ten typ przełożenia, eliminujący tożsamość słabszych jednostek i kultur, mianem *translationese*⁴. Postkolonialna teoria przekładu porusza w ten sposób wątek relacji pomiędzy kulturą i językiem dominującym oraz kulturą i językiem peryferyjnym. Ten nierówny układ sił manifestuje się między innymi w nierównym statusie dzieła na rodzimym i zagranicznym rynku wydawniczym. Z taką sytuacją mamy

1 *Paszporty Polityki: Literatura: Dorota Masłowska*. 3 listopada 2009. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/paszporty/164463,1,literatura-dorota-maslowska.read> [dostęp: 25.08.2019].

2 M. Snell-Hornby: *Linguistic Transcoding or Cultural Transfer? A Critique of Translation Theory in Germany*. W: *Translation, History and Culture*. Eds. S. Bassnett, A. Lefevere. Cassell, London 1995, s. 79—85; S. Bassnett, A. Lefevere. *Introduction. Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. The 'Cultural Turn' in Translation Studies*. W: *Translation, History and Culture*. Eds. S. Bassnett, A. Lefevere. Cassell, London 1995, s. 3—13.

3 M. Heydel: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetyki w twórczości Czesława Miłosza*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 21—40.

4 G. Spivak: *The Politics of Translation*. W: *The Translation Studies Reader*. 3rd ed. Ed. L. Venuti. Routledge, London—New York 2012, s. 312—330.

do czynienia w przypadku przekładu polskiej powieści *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* na język angielski.

Joanna Rzepa w artykule *Literatura polska w przekładzie na język angielski 1999—2009* zwraca uwagę, że pozycja literatury polskiej na amerykańskim i brytyjskim rynku wydawniczym jest w dużej mierze uwarunkowana ogólną sytuacją literatur tłumaczonych na język angielski. Według raportu przygotowanego na zlecenie Komisji Europejskiej w roku 2004, w 1994 roku w Europie liczba przekładów literackich wyniosła 50 343. Spośród tych pozycji ponad 50% było tytułami przełożonymi z języka angielskiego, a tylko 6% stanowiły teksty tłumaczone z różnych języków europejskich na język angielski⁵. Rzepa pisze ponadto, iż według sporządzonego przez Mihe Kovača i Rudigera Wischenbarta raportu, który bazował na analizie list bestsellerów książkowych w Europie Zachodniej, Środkowej i Wschodniej, translacje z języka angielskiego stanowiły około jednej trzeciej tytułów w dziesiątce najlepiej sprzedających się w Europie książek. Z kolei wejście na listę brytyjskich bestsellerów było przywilejem bardzo wąskiej grupy autorów, niezwykle rzadko jednak mieli na to szansę twórcy z Europy Środkowo-Wschodniej⁶. W 2007 roku w raporcie wydanym przez PEN International opublikowane zostały wyniki badania o zasięgu międzynarodowym, według których na świecie w roku 2004 opublikowano 375 000 pozycji w języku angielskim, z czego jedynie 14 440 było tłumaczeniami, co stanowiło niewiele ponad 3% wszystkich publikacji na rynku anglojęzycznym. Według raportu w latach 2000—2006 ukazało się 13 tytułów przełożonych z języka polskiego, w porównaniu do 52 — z francuskiego, 39 — z włoskiego, 36 — z niemieckiego, 29 — z rosyjskiego oraz 12 — z hiszpańskiego⁷. Rzepa przytoczyła również dane zebrane przez Natalie Levisalles, z których wynika, że wśród przekładów literackich wydawanych każdego roku w Stanach Zjednoczonych tytuły pochodzące z języków takich jak polski czy czeski stanowią jedynie 1—3%, natomiast najchętniej przekładanymi utworami są te oryginalnie napisane w języku niemieckim i francuskim⁸.

Szczegółowe dane dotyczące przekładów literatury polskiej na języki obce w interesującym nas okresie dostępne są również w wydawnictwie Instytutu Bibliograficznego Biblioteki Narodowej *Literatura polska w przekładach 1981—2004* z 2005 roku. Można się z niego dowiedzieć, że w latach 1981—2005 najwięcej utworów literatury polskiej przełożono odpowiednio

5 J. Rzepa: *Literatura polska w przekładzie na język angielski 1999—2009*. „Przekładaniec” 2010, nr 24: *Mysł feministyczna a przekład*, s. 345—374. <https://doi.org/10.4467/16891864PC.11.020.0219>.

6 Ibidem, s. 346—347.

7 Ibidem, s. 347.

8 Ibidem, s. 348.

na języki: niemiecki (1407), rosyjski (1071), angielski (568), francuski (561) i czeski (376)⁹. W tym kontekście należy zauważyć, że *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną* Masłowskiej została przetłumaczona na następujące języki: angielski, francuski, włoski, niemiecki, czeski, węgierski, niderlandzki, rosyjski, hiszpański i słowacki¹⁰.

Zagadnienia językowe związane z przekładem tekstów z języków peryferyjnych na języki dominujące zidentyfikował i opisał między innymi Lawrence Venuti. Odwołując się do własnego doświadczenia, ten tłumacz i badacz zaproponował model tłumaczenia z wykorzystaniem metody stawiania oporu, polegający na stosowaniu rozwiązań, które czynią przekład „obcym i skutkującym wyobcowaniem w kulturze docelowej”¹¹. Według Venutiego przetłumaczone dzieło, poprzez wyswobodzenie czytelnika i tłumacza z ograniczeń kulturowych, które w wyniku udomowienia oryginału mogłyby unicestwić jego obcość, zyskuje chwilową wolność w kulturze docelowej. Dzieje się tak wtedy, gdy odbiorca doświadcza w języku docelowym różnic kulturowych, które funkcjonują pomiędzy jego językiem i językiem oryginału. Badacz twierdzi, że tak pojmowany przekład ma do odegrania istotną rolę we współczesnym świecie, „nie tylko w kulturze docelowej, przez wytworzenie nowych form kultury, ale również za granicą, przez wytworzenie nowych relacji kulturowych”¹². Metodę „stawiania oporu” można porównywać do strategii egzotyzacji i w ten sposób dostrzec w przedstawionym przez Venutiego modelu nawiązanie do dwubiegunowego modelu przekładu: egzotyzacji i udomowienia zaproponowanego w XIX wieku przez niemieckiego teologa i filozofa Friedricha Schleiermachera. Pierwsza strategia polegała na wprowadzeniu do tekstu elementów kultury obcej, druga oznacza ich usunięcie bądź zastąpienie elementami kultury docelowej. Schleiermacher był zwolennikiem egzotyzacji i uważał, że pomoże ona w ubogaceniu literatury i kultury niemieckiej¹³.

Claudia Snochowska-Gonzalez w artykule *Od odrzucenia ironii do jej afirmacji. Dorota Masłowska w poszukiwaniu „my”* pisze, że w powieści

9 D. Bilikiewicz-Blanc: *Przedmowa*. W: *Literatura polska w przekładach 1981–2004*. Red. D. Bilikiewicz-Blanc, T. Szubiakiewicz, B. Capik. Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny. Wydawnictwo Biblioteki Narodowej, Warszawa 2005, s. IX.

10 https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_polsko-ruska_pod_flagą_białą-czerwoną [dostęp: 28.07.2023].

11 L. Venuti: *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge, London—New York 2004, s. 291.

12 Ibidem, s. 313 [tłum. M.C.].

13 F. Schleiermacher: *O różnych metodach tłumaczenia*. Przeł. P. Bukowski. „Przekładaniec” 2008, nr 21: *Historie przekładów*, s. 8–29. <https://ejournals.eu/czasopismo/przekladaniec/artikul/o-roznych-metodach-tlumaczenia-w-przekladzie-piotra-bukowskiego> [dostęp: 25.08.2019].

Masłowskiej świat głównego bohatera, Andrzeja „Silnego” Robakowskiego, do którego należą również jego znajomi i znajome, jest światem skolonizowanym¹⁴. Po drugiej stronie znajduje się świat kolonizatorów, czyli świat siły. Tworzą go policjanci i Zdzisław Sztorm, właściciel „Wytwórni Piasku”, posiadacz udziałów w czasopiśmie „Piasek Polski”, który decyduje o tym, kto wygra wybory Miss Dnia Bez Ruska i dla którego pracuje matka Silnego. To również on zawiera z Ruskimi pokój, kończący trwającą wojnę¹⁵. Sztorm nigdy nie pojawia się w powieści, znamy go jedynie z relacji innych osób. Jak twierdzi Snochowska-Gonzalez, symbolizuje on „wyobcowaną, kapitalistyczną władzę, która posiada wszystko, ale do której dostęp jest ograniczony”¹⁶. To analiza przeprowadzona z perspektywy badań postkolonialnych. Jak pisze autorka, kolonializm postrzegał rzeczywistość w świetle dychotomii; podziału na świat kolonizatorów, spokojny, szlachetny i dostatni, oraz świat skolonizowanych, pełen przemocy, nieokrzesania i biedy¹⁷. Fakt, że świat Silnego jest światem skolonizowanym, widoczny jest również w jego języku:

Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną została napisana w „języku ruskim” (po rusku), co znaczy, że język Masłowskiej jest fałszywy, jest amalgamatem wszystkiego, co poślednie. Składa się z „zatrutych i zainfekowanych” wartości: pomieszanych frazeologizmów, dyskursów, sloganów, stwierdzeń i manifestów. Każde słowo, uwięzione w tym języku, staje się gorsze, brudne i skalane [tłum. M.C.]¹⁸.

Bohaterzy odnoszą się do „ruskich” wrogi i lekceważąco. „Ruski” i „ruskie” jest dla nich synonimem wszystkiego, co podrzędne, niedoskonałe i zacofane. W swoim zachowaniu i sposobie wysławiania się są jednak tacy sami — „ruskość” jest częścią ich samych. Ich stosunek do Zachodu jest natomiast bardziej złożony. Z jednej strony do niego aspirują. Magda na przykład opowiada Silnemu o swoich marzeniach o życiu na Zachodzie i o tym, jak tam jest:

14 C. Snochowska-Gonzalez: *From rejection to praise of irony. Dorota Masłowska in her search of 'we'*. „Studia Litteraria Historica” 2016, no. 5, s. 1—50. <https://doi.org/10.11649/slh.2016.009>. (Polski tytuł artykułu zacytowany w tekście pochodzi od autorki).

15 D. Masłowska: *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*. Lampa i Iskra Boża, Warszawa 2003, s. 50, 151, 189.

16 C. Snochowska-Gonzalez: *From rejection to praise of irony...*, s. 10 [tłum. M.C.].

17 Ibidem, s. 2—3.

18 Ibidem, s. 3.

Mówi, że pojedzie do tych krajów, gdzie są te ciuchy, te kosmetyki, kremy z ogórków, ze wszystkiego, gdyż tylko tam chce żyć, jeśli ja chcę z nią być, żele pod oczy, różne kremy, sole kąpielowe¹⁹.

Dla Silnego jednak Zachód to uosobienie zła, do czego przekonuje swoją rozmówczynię, twierdząc, że:

Zachód śmierdzi, ma zniszczone środowisko, które zaśmieca różnymi związkami nienaturalnymi, PCV, CHVDP. Iż panują tam żydobójcy, robotnikobójcy, mordercy, którzy utrzymują się i swe niesłubne dzieci z ucisku, z tego, że sprzedają ludziom firmowe gówna w firmowym papierku sprzedawane przez firmę „Mc Donald’s”²⁰.

Jak twierdzi Snochowska-Gonzalez, usytuowanie Polski — zarówno fizyczne, jak i mentalne — pomiędzy Wschodem i Zachodem znajduje odzwierciedlenie w polskim syndromie postkolonialnym. Światopogląd Polaka łączy w sobie poczucie wyższości nad Rosją z poczuciem niższości wobec Europy Zachodniej, która z jednej strony jest obiektem pożądania, a z drugiej stanowi zagrożenie, ze względu na jej możliwą imperialną dominację nad Polską²¹.

Również Hanna Gosk analizuje *Wojnę polsko-ruską...* z perspektywy postkolonialnej. Przyglądając się utworom prozatorskim, jakie ukazały się w Polsce, poczynając od połowy lat 90. XX wieku, badaczka wyodrębnia te kontestujące nowe polskie realia gospodarczo-polityczne, te wskazujące starych/nowych wykluczonych oraz te próbujące podjąć refleksję nad mechanizmami kreującymi sytuacje sprzyjające wytwarzaniu się określonych rysów tożsamości wykluczonego czy opresjonowanego. Do tej ostatniej grupy Gosk zalicza *Wojnę polsko-ruską pod flagą biało-czerwoną*. Pisze ona, iż w książce Masłowskiej ten rodzimy dyskurs dochodzi do głosu wówczas, gdy ujawnia wypracowany w okresie długotrwałego zniewolenia pogardliwy stosunek do agresora postrzeganego jako dziki i prymitywny²². Bohaterzy Masłowskiej za „ruskie” uważają wszystko to, co „pozbawiło ich godnego miejsca w świecie i potraktowało jako gorszych”²³. Dlatego obraz ruskiego konstruują według reguł dyskursu kolonialnego. Jeszcze inna badaczka, Maria Janion, analizując w artykule

19 D. Masłowska: *Wojna polsko-ruska...*, s. 34.

20 Ibidem, s. 34–35.

21 C. Snochowska-Gonzalez: *From rejection to praise of irony...*, s. 5–6.

22 H. Gosk: *Wychodzenie z „cienia imperium”*. *Wątki postzależnościowe w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Universitas, Kraków 2015, s. 50–51.

23 H. Gosk: *Opowieści „skolonizowanego/kolonizatora”*. *W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*. Universitas, Kraków 2010, s. 200.

Polska między Wschodem i Zachodem skomplikowane relacje polsko-rosyjskie, zauważa, że polska samoidentyfikacja dokonuje się poprzez przedstawienie Rosji jako nie w pełni wartościowego, lecz niebezpiecznego Innego. Powieść *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* stanowi według autorki kolejny akord w zmaganiach Polaków z wymyślonym „Ruskiem”²⁴.

Zofia Mitosek w książce *Poznanie (w) powieści — od Balzaka do Masłowskiej* omówieniu *Wojny polsko-ruskiej...* poświęca jeden rozdział, zatytułowany *Opracowanie do rzeczywistości*. Autorka sytuuje analizowany utwór w literackim nurcie postmodernizmu²⁵. Jako właściwości powieści, które za tym przemawiają, badaczka wskazuje: „niepewność ontologiczną” — zatarcie granicy pomiędzy rzeczywistością i fikcją i wynikający z tego brak pewności, czy świat przedstawiony w powieści istnieje, czy jest jedynie wytworem autorki; „niestabilny obraz świata” — pomimo osadzenia w realiach nie jest pewne, czy mamy do czynienia z narkotyczną wizją bohatera, czy może ze zbiorową halucynacją; „niezborność i niejednorodność podmiotu mówiącego” — monolog Silnego jest niespójny i niekompletny, a sam bohater wydaje się być luźnym zbiorem działań i myśli; oraz ostatni, czwarty element — treść utworu ukazuje świat bez wartości, „świat bez pragnienia, świat po rewolucji i po nowoczesności”²⁶. Tekst powieści jest reprezentacją mowy głównego bohatera, złożonej z różnych zapożyczonych języków, i przez imitację tej mowy konstruuje przedstawioną rzeczywistość — postać zostaje ukształtowana poprzez styl swojej wypowiedzi. Repertuar językowy Silnego definiują słowa należące do tzw. języka ulicy, przekleństwa, wulgaryzmy, słowa, które uzyskują znaczenie specjalne związane z podkulturą młodzieżową²⁷.

Akcja powieści Masłowskiej rozgrywa się w mieście w pobliżu morza — być może jest to rodzinne miasto autorki, Wejherowo. Głównym bohaterem i narratorem jest Andrzej „Silny” Robakowski. Poznajemy go w pubie, gdy z ust znajomej, Arlety, dowiaduje się, że jego dziewczyna, Magda, z nim zrywa. Dalej następuje ciąg wydarzeń, w trakcie którego Silny spędza czas z kolejną dziewczyną, Andżelą, bierze narkotyki i zawiera przelotną znajomość z Alą. Z relacji Silnego dowiadujemy się, jakie ma poglądy, w tym szczególnie na sytuację ekonomiczną kraju. Chwilami staje się niejasne, czy opisuje on rzeczywiste zdarzenia, czy też halucynacje, będące wytworem poddanego działaniu

24 M. Janion: *Polska między Wschodem i Zachodem*. „Teksty Drugie” 2006, nr 3, s. 140, 149. http://rcin.org.pl/ibl/Content/54378/WA248_70340_P-I-2524_janion-polska.pdf [dostęp: 30.07.2023].

25 Z. Mitosek: *Poznanie (w) powieści — od Balzaka do Masłowskiej*. Universitas, Kraków 2003, s. 345.

26 Ibidem, s. 345—347.

27 Ibidem, s. 335—336.

narkotyków umysłu. Wszystko dzieje się w atmosferze trwającej w mieście wojny polsko-ruskiej. Informuje o tym, powołując się na Arletę, już w pierwszych liniijkach powieści narrator: „To ona mi powiedziała, że w mieście jest podobno wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną”²⁸. W tekście pojawiają się następnie liczne inne odniesienia do trwającej rzekomo wojny, między innymi: „[...] wojna choćby ta polsko-ruska, co ma teraz miejsce w mieście [...]” i „Co uważasz o polityce, o tej całej wojnie polsko-ruskiej? [...]”²⁹. Wojna wydaje się wszechobecna i doszło do niej głównie z powodu handlujących w mieście Rosjan, którzy sprzedają niskiej jakości towar i przyczyniają się do pogorszenia sytuacji ekonomicznej³⁰. W mieście zorganizowany zostaje festyn z okazji Dnia Bez Ruska, na który Silnego zaprasza Andżela: „Ona mówi, że lubi spacerować, choćby nocą. Że jutro jest Dzień Bez Ruska na mieście, taki festyn i czy się z nią przejdę”³¹.

Język powieści, na który w swoich analizach wskazywały wszystkie cytowane badaczki (Snochowska-Gonzalez, Gosk, Janion i Mitosek), stał się przedmiotem rozważań Włodzimierza Mocha, lingwisty i krytyka literackiego, zajmującego się slangiem przedstawicieli subkultur młodzieżowych w przestrzeni wielkowiejskiej. Zagadnieniu temu poświęcił on artykuł *Język dresiarzy w powieści Doroty Masłowskiej „Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną”*. Omawiając język powieści, autor zwrócił uwagę na jego potoczny i slangowy charakter, nacechowany negatywnym wartościowaniem i dużą liczbą wyzwisk. Według Mocha wyrazy poddane są modyfikacjom słowotwórczym, formy te jednak najprawdopodobniej funkcjonują w młodzieżowym slangu, a innowacje słowotwórcze obecne są jedynie we frazeologizmach i wyrażeniach częściowo lub całkowicie metaforycznych³².

Autorem przekładu *Wojny polsko-ruskiej...* na język angielski jest Benjamin Paloff, wykładowca na University of Michigan w Stanach Zjednoczonych. Paloff zajmuje się komparatystyką, językami słowiańskimi oraz teorią i praktyką przekładu. Oprócz *Wojny polsko-ruskiej...* Doroty Masłowskiej przełożył on z języka polskiego również książki Marka Bieńczyka i Andrzeja Sosnowskiego. W roku 2010 Paloff został laureatem stypendium przyznawanego przez Instytut Książki w Polsce. Jak można dowiedzieć się z angielskiego przekładu powieści, autor konsultował swe wybory translatorskie z Anną Barańczak, wykładowcą języka polskiego w Harvard University. Tłumaczenie *Wojny polsko-*

28 D. Masłowska: *Wojna polsko-ruska...*, s. 5.

29 Ibidem, s. 25, 135.

30 Ibidem, s. 40.

31 Ibidem, s. 53.

32 W. Moch: *Język dresiarzy w powieści Doroty Masłowskiej „Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną”*. „Linguistica Bidgostiana” 2004, t. 1, s. 98.

-ruskiej... było już wcześniej przedmiotem analiz porównawczych Wacława M. Osadnika i Natalii Strzeleckiej w artykule *Ekwiwalencja językowa i kulturowa w angielskim i rosyjskim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną” Doroty Masłowskiej* oraz Roberta Looby’ego w artykule *Mówić „Masłowską” po niemiecku i po angielsku*³³.

Analiza angielskiego przekładu powieści Masłowskiej w niniejszym artykule przeprowadzona będzie z perspektywy teorii postkolonialnej. Zbadane zostaną relacje zachodzące pomiędzy kulturą i językiem angielskim, rozumianym jako język dominujący, a kulturą i językiem polskim, traktowanym jako język peryferyjny. Celem analizy jest ustalenie, czy tłumacz powieści, Benjamin Paloff, skłaniał się w stronę udomowienia, posługując się *translationese*, i zacierał tożsamość słabszej kultury polskiej, czy też może akcentował jej odrębność, wybierając metodę egzotyzacji.

Przekład tytułu powieści

Badanie rozpocznie omówienie przekładu tytułu — *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną*. Już jego polska wersja jest intrygująca. Jak wiemy, w roku 2002 nie toczyła się w Polsce żadna wojna przeciwko Rosji. Autorka powieści rzuca światło na tę kwestię w wywiadzie dla „Polityki” i wyjaśnia:

Jeden chłopak pracował w pubie w Wejherowie i powiedział mi, że przyszedł do niego skin i powiedział, że tu się toczy wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną. Byłam zszokowana, że ludzie coś takiego sobie wymyślają. W mieście było może z pięciu Rosjan, którzy przyjechali do Żarnowca do pracy. A tu wojna... Było to takie absurdalne, że zaczęło mi się podobać³⁴.

Jak widać, tytuł został zaczerpnięty z życia. Deklarowany problem jest dla przeciętnego Polaka zawsze aktualny, ze względu na trudną historię relacji

33 R. Looby: *Mówić „Masłowską” po niemiecku i po angielsku*. W: *Warsztaty translatorskie: Workshop on Translation IV*. Eds. R. Sokolowski, H. Duda, K. Klimkowski, J. Klimmek. Lublin—Ottawa 2007, s. 251–264. <https://pracownik.kul.pl/files/11043/public/wojna.pdf> [dostęp: 30.07.2023] (this file is a pre-publication draft); W. Osadnik, N. Strzelecka: *Ekwiwalencja językowa i kulturowa w angielskim i rosyjskim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną” Doroty Masłowskiej*. „Przegląd Ruscystyczny” 2009, nr 1 (125), s. 79–111.

34 B. Pietkiewicz: *Dorota Masłowska: Wszystko rzuca cień*. „Polityka”, 4 listopada 2009. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/paszporty/7835,1,wszystko-rzuca-cien-rozmowa-z-dorota-maslowska.read> [dostęp: 25.08.2019].

polsko-radzieckich i polsko-rosyjskich. Lektura powieści również potwierdza jego adekwatność. Jest zatem chwytliwy i rozpoznawalny, i także intrygujący. W jaki sposób przetłumaczyć taki tytuł na język angielski, aby optymalnie spełniał te same warunki oraz był ekwiwalentny?

Autor dla wydania na rynku amerykańskim zaproponował tytuł: *Snow White and Russian Red*, co w wolnym tłumaczeniu oznacza „śnieżna biel i rosyjska czerwień”. Elementy bieli i czerwieni oraz rosyjskości są obecne również w oryginalnym tytule, ale w przekładzie brak nawiązania do wojny i flagi. Zasady i praktyka tłumaczenia tytułów powieści pozwalają stwierdzić, że zgodność semantyczna często odgrywa rolę drugorzędną. Czy zaproponowany tytuł ma jednak szansę przyciągać uwagę potencjalnych czytelników? *Snow White* to oczywiście Królewna Śnieżka, postać z jednej z bajek braci Grimm, doskonale znana w kulturze anglosaskiej. Istnieje też inna, o tytule *Schneeweißchen und Rosenrot*, przełożonym na język angielski jako *Snow-White and Rose-Red*. *Snow-White* i *Rose-Red* to imiona dwóch małych dziewczynek, z których pierwsza jest jasnowłosa, a druga ciemnowłosa³⁵. Jeśli przyjąć, że rozpoznawalność obydwu bajek jest współcześnie wysoka, to tytuł *Snow-White and Russian-Red* może zwracać na siebie uwagę i przez to zaistnieć w kulturze przyjmującej. Możliwe jest również znalezienie w *Wojnie polsko-ruskiej...* dalszej analogii, pod postacią dwóch bohaterek, „dziewczyn” Silnego — jasnowłosej Magdy i ciemnowłosej Andżeliki. Podsumowując, należy stwierdzić, że rozwiązanie przyjęte przez autora do przekładu tytułu powieści jest przykładem strategii udomowienia. Jak wspominałam, w Londynie książka została wydana pod tytułem *White and Red*. Zasadne jest przypuszczenie, że o modyfikacji tytułu zdecydowały względy marketingowe. Zważywszy na fakt, że motyw biało-czerwonych emblematów i biało-czerwonej kolorystyki jest jednym z wiodących motywów narracji, należy przyjąć, że *White and Red*, czyli „biało-czerwony”, oddaje przynajmniej część znaczeń obecnych w oryginalnym tytule i stanowi nawiązanie do treści utworu.

Przekład wyrazu „ruski”

Słowo „ruski” jest istotne ze względu na jego znaczenie dla całości opowieści, jak również ze względu na częstotliwość jego wystąpień w tekście. „[R]uski”

35 https://en.wikipedia.org/wiki/Snow-White_and_Rose-Red [dostęp: 23.05.2019].

znaczy: „dotyczący Rusi”; potocznie „rosyjski”³⁶, a także lekceważąco „Rosjanin, obywatel byłego ZSRR”³⁷. Pierwsze pojawienie się w oryginale wyrażenia „wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną” zostaje przetłumaczone jako „Polish-Russian war under a white-and-red flag” [wojna polsko-ruska pod biało-czerwoną flagą]³⁸. Wyraz „Russki” jest w języku angielskim neologizmem. Konstrukcyjnie nawiązuje do leksemu „ruski”, funkcjonującego w języku polskim, i brzmieniowo do słowa „руССкий” z języka rosyjskiego, o znaczeniach: 1. „rosyjski” i 2. „Rosjanin”³⁹. Jego transliteracja przy zastosowaniu alfabetu łacińskiego wyglądałaby tak: „russkiy”⁴⁰. Wykorzystanie wersalika „R” można uznać za zachowanie reguł języka docelowego, gdzie przymiotnik „Russian” pisany jest dużą literą. Również podwojone „ss” w wyrazie „Russki” może nawiązywać do pisowni „Russian” w języku angielskim. W omawianym przykładzie termin „Russki” został użyty jako przymiotnik. W tekście angielskim funkcjonuje on również jako rzeczownik, np.:

[...] we are supposedly fighting the Russkies under a white-and-red flag [walczymy ponoć z Ruskimi pod biało-czerwoną flagą]⁴¹.

Zapis w języku angielskim neologizmu „Russkies” pozwala sądzić, że jest to forma liczby mnogiej utworzona poprzez dodanie końcówki *-es* do formy liczby pojedynczej „Russki” (rusek). Posłużenie się neologizmem i transliteracją wskazuje na zastosowanie przez tłumacza strategii egzotyzacji.

Przekład pseudonimu „Silny”

Kolejny istotny element przekładu to sposób tłumaczenia pseudonimu głównego bohatera. W oryginale brzmi on „Silny”. Przez Paloffa został

36 *Słownik języka polskiego* (dalej: SJP Dor.). Red. W. Doroszewski. PWN, Warszawa 2000, wydanie internetowe. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/ruski/> [dostęp: 23.05.2019].

37 *Słownik polszczyzny potocznej* (dalej: SPP). Red. J. Anusiewicz, J. Skawiński. PWN, Warszawa—Wrocław 1998, s. 104.

38 D. Masłowska: *Wojna polsko-ruska...*, s. 1; eadem: *Snow White and Russian Red*. Trans. B. Paloff. Black Cat, New York 2005, s. 1.

39 *Słownik rosyjsko-polski*. Red. J. Dworecki. Wydawnictwo Sowietskaja Encyklopedia, Moskwa 1964, s. 684.

40 <https://en.wiktionary.org/wiki/русский> [dostęp: 23.05.2019].

41 D. Masłowska: *Snow White and Russian Red...*, s. 15.

oddany jako „Nails”⁴². „Nails” używane jest w języku angielskim w następujących wyrażeniach: „(as) hard/tough as nails” — o kimś: „bardzo twardy, bezkompromisowy”⁴³ oraz potocznie: „As hard/tough as nails” — „w doskonałej formie fizycznej” lub „pozbawiony uczuć”⁴⁴. W języku polskim wyraz „silny”⁴⁵ jest słowem neutralnym, jedynie zastosowanie go jako pseudonimu nadaje mu potocznego znaczenia. W przekładzie ten charakter przydomka „Silny” zostaje wzmocniony poprzez użycie wyrażenia z pogranicza języka kolokwialnego i slangu. Należy zatem stwierdzić, że w procesie tłumaczenia wykorzystano stylizację slangową⁴⁶, co można uznać za przejaw translatorskiej strategii udomowienia.

Osadnik w artykule *Ekwiwalencja językowa i kulturowa w angielskim i rosyjskim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną” Doroty Masłowskiej* pisze, że Paloff nazywa głównego bohatera „Nails”, posługując się w tym celu pseudonimem jednego z najbardziej rozpoznawalnych przywódców gangów młodzieżowych w Nowym Jorku⁴⁷. Tłumacz, decydując się na zastosowanie określonych rozwiązań translatorskich, powinien jednak brać pod uwagę konotacje, jakie mogą zaistnieć u odbiorcy przekładu, nie tylko założone przez siebie, lecz także te niezamierzone, a wynikające ze skojarzeń czytelników, zależnych od poziomu ich erudycji i znajomości kultury docelowej. Znany jest jeszcze jeden przypadek gangstera z XIX-wiecznego Chicago, który zasłużył sobie na ten przydomek. Według Jaya Roberta Nasha, autora artykułu *Samuel J. 'Nails' Morton: From War Hero to Gangster*, Samuel J. Morton zyskał ten pseudonim dzięki swojej twardej postawie (*tough-as-nails attitude*) i waleczności w trakcie bójek ulicznych — był tak szybki i twardy, że czasami nie była mu w stanie sprostać nawet trójka czy czwórka przeciwników⁴⁸. Takie zastąpienie jednego pseudonimu innym jest przykładem zastosowania translatorskiej techniki ekwiwalentu funkcjonalnego⁴⁹. Oczywiście

42 D. Masłowska: *Wojna polsko-ruska...*, s. 10; eadem: *Snow White and Russian Red...*, s. 8.

43 *Merriam-Webster Learner's Dictionary*. <http://learnersdictionary.com/definition/Nail> [dostęp: 23.05.2019]

44 *Longman Dictionary of Contemporary English* (dalej: Longman). Reprinted in Poland by PWN. PWN, Warszawa 1981, s. 690.

45 SJP Dor. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/silny/> [dostęp: 29.08.2019].

46 K. Hejwowski: *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*. Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice 2015, s. 243.

47 W. Osadnik, N. Strzelecka: *Ekwiwalencja językowa i kulturowa w angielskim i rosyjskim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną”...*, s. 98.

48 <http://www.annalsofcrime.com/02-02-2col.htm> [dostęp: 27.08.2019].

49 K. Hejwowski: *Iluzja przekładu...*, s. 95–96.

należy pamiętać, że bohater polskiej powieści jedynie obcuje z narkotykami i raz wchodzi w konflikt z prawem, a jego odpowiednik w kulturze anglosaskiej jest przywódcą gangu, stąd „Nails” nie stanowi pełnego ekwiwalentu dla pseudonimu „Silny” i w rezultacie zaproponowane rozwiązanie translatorskie należy uznać za przypadek udomowienia.

Przekład onimów

Kolejny obszar analizy to przekład onimów, głównie imion i pseudonimów pozostałych bohaterów. Tłumacz zastosował w tym zakresie strategię mieszaną, w niektórych przypadkach imię pozostaje w oryginalnym brzmieniu, w innych otrzymuje odpowiednik. W oryginalnym brzmieniu do przekładu przeniesiono między innymi następujące imiona: Andrzej (Robakowski/Robakoski), Arleta, Magda, Kisiel i Lolo, zastąpione innymi imionami i pseudonimami zostały: Lewy — Lefty; Andżela — Angela; Natasza — Natasha; Klaudia, Eryczka, Nikola — Claudia; Max, Alex, Irek — Eric; Jaskółka — Swallow. Powyższe rozwiązania wskazują na stosowanie odpowiednio strategii udomowienia i egzotyzacji. W dalszej części artykułu omówione będą kolejno: przekład wyrażen potocznych, slangowych, wulgaryzmów i regionalizmów oraz wszelkiego rodzaju modyfikacji językowych.

Przekład wyrażen potocznych

Tabela 1 zawiera zestawienie wybranych do analizy wyrażen potocznych.

TABELA 1. Przekład słownictwa potocznego

<i>Wojna polsko-ruska...</i>	strona	<i>Snow White and Russian Red</i>	strona
to koniec z nim	11, 31	it's curtains for him	9, 37
psychiczny z dałnem	21	mentals with Down	23
na dłuższą metę	26	in the longer run	31

Leksem „koniec” w języku potocznym znaczy „śmierć”⁵⁰. Wyrażenie to zostało przetłumaczone na język angielski jako „it's curtains for him”.

⁵⁰ SPP, s. 62.

Slangowe znaczenie „curtains” to „koniec”, szczególnie „śmierć”⁵¹. Wyraz potoczny został więc oddany w tekście za pomocą wyrazu o charakterze slangowym. Wskazuje to na zastosowanie techniki stylizacji slangowej i w konsekwencji — translatorskiej strategii egzotyzacji.

Kolejne analizowane wyrażenie to „psychiczny z dałnem”. Zapis leksemu — „z dałnem” — jest niezgodny z przyjętym w języku polskim „z Downem”. Ten typ notacji można określić jako dialekt pozorny — pisownia leksemu jest niestandardowa, ale wynikająca z niej wymowa już tak; odbiegający od normy zapis sprawia wrażenie, że mówca posługuje się bardzo potocznym językiem⁵². Przekład wyrażenia na język angielski — „mentals with Down” — jest w języku docelowym określeniem standardowym. Należy zatem stwierdzić, że tłumacz zastosował technikę neutralizacji, co wskazuje na wybór strategii udomowienia.

„Na dłuższą metę” jest w języku polskim frazeologizmem, w którym słowo „meta” występuje w znaczeniu „odległość, dystans”. Frazeologizm ten stosowany jest, gdy mowa „o odległości w czasie, o zakresie ważności, wpływu, działania czego itp.”⁵³. W języku angielskim oddano go w formie neologizmu „in the longer run”. Jest to modyfikacja istniejącego w języku docelowym wyrażenia „in the long run”, o znaczeniu „w dłuższej perspektywie, koniec końców”⁵⁴. Tłumacz zdecydował się zatem na oddanie potocznego frazeologizmu w języku polskim za pomocą nowego frazeologizmu w języku angielskim⁵⁵. Przyjęte rozwiązanie należy uznać za przejaw egzotyzacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że na trzy analizowane przypadki tłumaczenia wyrażen potoczonych autor przekładu zastosował dwa razy strategię egzotyzacji i jeden raz strategię udomowienia. W następnej kolejności zbadać zostanie przekład wyrażen slangowych.

51 *The Oxford Dictionary of Modern Slang* (dalej: *Oxford Slang*). Eds. J. Ayto, J. Simpson. Oxford University Press, Oxford—New York 1996, s. 47.

52 J.C. Beal: *Language and Region*. Routledge, London—New York 2006, s. 22—23, 84—85.

53 SJP Dor. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/meta/> [dostęp: 30.08.2019].

54 *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* (dalej: *Webster*). New Revised Edition. Random House, New York 1996, s. 1253.

55 K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, s. 272.

Przekład wyrażen slangowych

Wybrane do analizy wyrażenia slangowe zostały przedstawione w tabeli 2.

TABELA 2. Przekład wybranych wyrażen slangowych

<i>Wojna polsko-ruska...</i>	strona	<i>Snow White and Russian Red</i>	strona
siara, niezła kaszana	33	that's just fucked up	41
twój bracki	42	your bro	53
więcej prochów	59	Crank	76

Wyrażenie „siara, niezła kaszana” oddane zostało w języku angielskim jako „that's just fucked up”. „Siara” w slangu młodzieżowym to inaczej „gafa, niezręczna sytuacja; wstyd, obciach”⁵⁶; „kaszana” to „skomplikowana, trudna sytuacja — zamieszanie, bałagan, niepowodzenie, skompromitowanie się”⁵⁷. Czasownik „to fuck up” w języku angielskim znaczy „zrobić bałagan”⁵⁸. W słowniku slangu opatrzony on jest kwalifikatorem *coarse* (wulgarny). Leksem slangowy w języku źródłowym został zatem oddany w języku docelowym za pomocą wyrazu slangowego o charakterze wulgarnym. Wybraną strategię należy określić jako udomowienie.

Wyraz „bracki” należy do rejestru slangowego i znaczy „brat”⁵⁹. Na język angielski został przełożony jako „bro” o znaczeniu „brat”, z tą różnicą, że w języku docelowym jest to leksem neutralny⁶⁰. Zastosowana została zatem technika neutralizacji, a więc doszło do udomowienia.

Kolejny wybrany do analizy zwrot to „więcej prochów”. Leksem „prochy” jest wyrazem potocznym i znaczy „narkotyki”⁶¹. Na język angielski został on przetłumaczony jako „crank”. W slangu amerykańskim „crank” oznacza „narkotyk, metamfetamina”⁶². Określenie potoczne w języku źródłowym zostało zatem oddane w języku docelowym jako wyraz slangowy. Przyjęte rozwiązanie należy uznać za udomowienie.

56 M. Czeszewski: *Słownik slangu młodzieżowego* (dalej: SSM). Wydawnictwo Ekolog, Piła 2001, s. 242.

57 SSM, s. 103.

58 Oxford Slang, s. 75.

59 *Słownik slangu studentów Uniwersytetu Gdańskiego*. Red. M. Widawski. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010, s. 24.

60 Webster, s. 187.

61 SSM, s. 110; SPP, s. 250.

62 <https://en.wiktionary.org/wiki/crank> [dostęp: 9.09.2019].

Podsumowując, należy stwierdzić, że w trakcie tłumaczenia we wszystkich trzech analizowanych przypadkach doszło do udomowienia.

Przekład wulgaryzmów

W tabeli 3 przedstawione zostały wybrane do analizy leksemy z grupy wulgaryzmów.

TABELA 3. Przekład wybranych wulgaryzmów

<i>Wojna polsko-ruska...</i>	strona	<i>Snow White and Russian Red</i>	strona
żeby mnie nie wkurwiała	15	not to piss me off	15
Pierdolisz	35	You're shitting me	43
gówno	37	shit	45

Pierwsze z wyrażeń, „żeby mnie nie wkurwiała”, zostało przełożone jako „not to piss me off”. W słowniku przekleństw i wulgaryzmów czytamy, że „ktoś albo coś wkurwia kogoś” znaczy „ktoś albo coś powoduje czyjąś irytację, silnie kogoś rozdrażnia”. Zwrot ten zostaje sklasyfikowany jako wulgaryzm systemowy o wysokim stopniu nacechowania⁶³. „Piss off” jest wyrażeniem slangowym o znaczeniu „rozżłościć lub zirytować, przygnębić”. „Pissed off” również jest kwalifikowane jako wulgaryzm⁶⁴. Wydaje się, że w procesie przekładu ujemne nacechowanie wulgaryzmu ulega nieznacznemu osłabieniu, co wskazywałoby na efekt strategii udomowienia.

Kolejny analizowany wyraz to „pierdolisz”. Słownik wulgaryzmów kwalifikuje leksem „pierdolić” jako wulgaryzm o wysokim stopniu nacechowania. „Pierdolisz” jako reakcja na cudzą wypowiedź znaczy, że „mówiący nie wierzy, by to, co ktoś powiedział, było prawdą”⁶⁵. W tekście docelowym „pierdolisz” zostaje oddane jako „You're shitting me”. Słownik slangu podaje następującą definicję czasownika „to shit”: „dokuczać lub próbować oszukać”. Czasownik „shit” również bywa kwalifikowany jako wulgaryzm⁶⁶. Podobnie jak w poprzednim przypadku w wyniku przekładu ujemne nacechowanie wulgaryzmu uległo osłabieniu, co ponownie należy uznać za rezultat zastosowania metody udomowienia.

63 M. Grochowski: *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów* (dalej: SPPW). PWN, Warszawa 1996, s. 158.

64 Oxford Slang, s. 169; Webster, s. 1097.

65 SPPW, s. 114–113.

66 Oxford Slang, s. 212; Webster, s. 1317.

Następna badana para wyrazów to „gówno” i „shit”. W wersji oryginalnej „gówno” pojawia się w kontekście: „mnie gówno, za przeproszeniem, interesuje”. W języku polskim „gówno” jest wulgaryzmem, a wyrażenie „coś gówno kogoś obchodzi” znaczy „coś kogoś nie interesuje”⁶⁷. Słownik slangu angielskiego jako jedno ze znaczeń rzeczownika „shit” podaje „bzdury, śmieci”. Leksem opatrzonym jest kwalifikatorem *wulgarny*⁶⁸. W procesie przekładu wulgaryzm zostaje oddany poprzez słowo z rejestru slangowego. Osłabienie ujemnego nacechowania jest bardzo nieznaczące, jednak być może i w tym przypadku można mówić o udomowieniu.

Podsumowując badanie tłumaczenia na język angielski wulgaryzmów, należy odnotować, iż na trzy omawiane przypadki trzy razy doszło do udomowienia przekładu. Kolejny obszar językowy, który zostanie poddany analizie translatorycznej, to elementy regionalne i gwarowe.

Przekład elementów regionalnych i gwarowych

Wybrane do analizy elementy regionalne i gwarowe zostały przedstawione w tabeli 4.

TABELA 4. Przekład elementów regionalnych i gwarowych

<i>Wojna polsko-ruska...</i>	strona	<i>Snow White and Russian Red</i>	strona
gównatus	37	shit	45
farfocle	53	tatters	68
rajtki	46	stockings	58

„Gównatus” jest wyrazem gwarowym należącym do gwary poznańskiej i oznacza „chała, gówno”⁶⁹. W przekładzie na język angielski zostaje oddany jako leksem slangowy i/lub wulgaryzm „shit”. Słowo „farfocle” należy do gwary warszawskiej i znaczy „strzępy, coś wiszącego”⁷⁰. Na język docelowy jest przetłumaczone jako leksem neutralny „tatters” [strzępy]⁷¹. „Rajtki” to z kolei

67 SPPW, s. 74–75.

68 Oxford Slang, s. 213.

69 *Słownik gwary miejskiej Poznania*. Red. M. Gruchmanowa, B. Walczak. PWN, Warszawa—Poznań 1997, s. 216.

70 *Słownik gwar polskich*. Red. J. Karłowicz. T. 2. Akademia Umiejętności, Kraków 1901, s. 214.

71 *Wielki słownik angielsko-polski PWN Oxford*. PWN, Warszawa 2002, s. 1201.

regionalizm krakowski o znaczeniu „damskie rajstopy”⁷². W przekładzie został on oddany jako leksem standardowy „stockings” [pończochy]⁷³.

Podsumowując analizę przekładu elementów regionalnych i gwarowych, należy stwierdzić, że wszystkie zostały oddane w języku docelowym za pomocą leksemów standardowych, za każdym razem zatem tłumacz wybrał strategię udomowienia.

Zagadnienie przekładu elementów regionalnych i gwarowych rozpatrywane jest przez wielu teoretyków tłumaczenia w kategorii nieprzekładalności. Obecne w oryginalnym tekście dialekty, gwary lokalne, zawodowe itp., należące do języka oryginału, stanowią — jak twierdzi Olgierd Wojtasiewicz — wyjątkową trudność przekładową lub są niemożliwe do przetłumaczenia. Zastąpienie w przekładzie bardzo wyrazistej gwary, np. podhalańskiej, gwarą górali szkockich, wywoła bowiem u odbiorcy skojarzenia ze Szkocją, a więc nieobecne w oryginale⁷⁴. Na ryzyko związane z próbą znalezienia ekwiwalentu stylistycznego zwraca uwagę również Henryk Lebedziński, pisząc, iż pociąga ona za sobą niebezpieczeństwo sztuczności, naruszenia proporcji i wadliwej analogii⁷⁵. Opisując ten sam problem, John C. Catford stwierdza, że o ile można przyjąć, iż wszystkie języki posiadają odmiany, o tyle ich liczba i rodzaj są różne dla każdego z nich, i w konsekwencji mogą nie istnieć ekwiwalenty danych rejestrów i stylów⁷⁶. Z tym zjawiskiem mieliśmy do czynienia w przypadku dokonanego przez Paloffa przekładu slangu, wulgaryzmów oraz elementów gwarowych i regionalizmów.

W następnej kolejności omówiony zostanie przekład wybranych wyrazów, zwrotów i wyrażeń będących modyfikacjami językowymi.

72 *Powiedziane po krakowsku. Słownik regionalizmów krakowskich*. Red. D. Ochmann, R. Przybylska. Wydawnictwo LIBRON — Filip Lohner, Kraków 2017, s. 279.

73 PWN Oxford, s. 1152.

74 O. Wojtasiewicz: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. „TEPIS” Sp. z o.o., Warszawa 1992, s. 90.

75 H. Lebedziński: *Elementy przekładoznawstwa ogólnego*. PWN, Warszawa 1981, s. 93.

76 J.C. Catford: *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Oxford University Press, London 1967, s. 85.

Przekład modyfikacji słowotwórczych, modyfikacji związków frazeologicznych i wyrażen potocznych oraz innowacji stylistycznych

Wybrane do badania wyrażenia zostały przedstawione w tabeli 5.

TABELA 5. Przekład wybranych modyfikacji wyrazów, zwrotów
i wyrażen oraz innowacji stylistycznych

<i>Wojna polsko-ruska...</i>	strona	<i>Snow White and Russian Red</i>	strona
Jeszcze żal, że nie zostało mi to powiedziane w cztery oczy przez nią	5	All the worse it wasn't told straight to my four eyes, by her	2
jakieś dziecko mnie poprosi o na jedzenie	10	ask me for something to grub on	8
Patrzę na nią jak w zakłęty	47	I look at her like a deer in the headlights	60

Jako pierwszy poddany zostanie analizie przekład na język angielski zwrotu „Jeszcze żal, że nie zostało mi to powiedziane w cztery oczy przez nią”. W języku polskim funkcjonują następujące frazeologizmy, w których występuje słowo „oczy”: „w cztery oczy” o znaczeniu „we dwie osoby, bez świadków, sam na sam” oraz „w oczy, w żywe oczy” o znaczeniu „bezpośrednio, w czyjejś obecności, otwarcie”⁷⁷. W omawianym zdaniu nastąpiło niepoprawne połączenie tych dwóch frazeologizmów. Właściwe byłoby: „że nie powiedziała mi tego prosto w oczy” lub „że nie porozmawiała ze mną w cztery oczy”. Zdanie zostało przetłumaczone jako „All the worse it wasn't told straight to my four eyes, by her”. W języku angielskim funkcjonuje wyrażenie „to tell something straight”, gdzie „straight” znaczy „clearly” [jasno, bez ogródek], np. „I told him straight”⁷⁸. Tłumacz zastosował nieomal dosłowny przekład zmodyfikowanego wyrażenia polskiego, tworząc w angielskim również nieistniejącą frazę „straight to my four eyes”. Rozwiązanie to należy uznać za przejaw egzotyzyacji.

Kolejne analizowane sformułowanie to „jakieś dziecko mnie poprosi o na jedzenie”. Standardowa konstrukcja brzmiałaby „poprosi o pieniądze na jedzenie” lub „poprosi o jedzenie”. Paloff w tekście docelowym posłużył się zwrotem „ask me for something to grub on”, gdzie „grub” jest rzeczownikiem z rejestru slangowego, o znaczeniu „żywność” [food]⁷⁹. Przyjęte przez tłumacza

⁷⁷ SJP Dor. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/oko/> [dostęp: 23.05.2019].

⁷⁸ Longman, s. 1043.

⁷⁹ Oxford Slang, s. 18.

rozwiązanie również odbiega od standardowych alternatyw: „ask me for something to eat” lub „ask me for money for food”. Mamy zatem do czynienia z niepoprawną konstrukcją językową w języku docelowym, a przyjętą strategię tłumaczenia należy uznać za egzotyzację.

Następny zmieniony związek frazeologiczny to „Patrzę na nią jak w zakłę-tą”. W języku polskim funkcjonuje frazeologizm „wpatrywać się w kogo jak w obraz, jak w tęczę”, który oznacza „wpatrywać się w kogo z zachwytem, z uwielbieniem”⁸⁰. Wyraz „zakłety” w użyciu przymiotnikowym znaczy „zaczarowany”⁸¹. Tłumacz oddaje przekształcony frazeologizm jako „I look at her like a deer in the headlights”. Podobnie jak w języku źródłowym również w języku docelowym jest to frazeologizm zmodyfikowany, gdyż standardowy brzmi „be like a deer caught in the headlights” i znaczy „być tak przestraszonym lub zaskoczonym, że nie jesteś w stanie myśleć ani się poruszać”⁸². Zastosowanie transformacji frazeologicznej w języku docelowym ponownie wskazuje na strategię translatorską egzotyzacji.

Podsumowując, wszystkie analizowane przypadki przekładu modyfikacji słotwórczych, modyfikacji związków frazeologicznych i wyrażeń potocznych oraz innowacji stylistycznych stanowią przykład zastosowania strategii tłumaczeniowej egzotyzacji. Z pewnością udało się w ten sposób tłumaczowi zasygnalizować czytelnikowi anglojęzycznemu „obcość” kultury źródłowej. Oczywiście takie rozwiązania mogą również przysporzyć trudności w odbiorze tekstu docelowego, na co zwrócił uwagę jeden z czytelników przekładu, publikując w Internecie następujący komentarz:

Szybko odkrywamy, że Nails nie za bardzo przejmuje się konwencjami gramatycznymi czy zasadami konstruowania wypowiedzi, co sprawia, że przebrnięcie przez książkę jest koszmarem. Wydaje mi się, że w zamierzeniu ma on brzmieć, jakby był polskim imigrantem, który jeszcze nie opanował języka obcego kraju — co byłoby zrozumiałe, gdyby nim był w rzeczywistości. Zważywszy jednak na fakt, że Nails ma być Polakiem w rodzinnym kraju, nie jestem pewien, czy to działa [tłum. M.C.]⁸³.

Przed sformułowaniem ostatecznych wniosków dokonane zostanie podsumowanie przeprowadzonego badania dla wszystkich analizowanych obszarów

80 SJP Dor. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/wpatrywa%C5%82/> [dostęp: 4.09.2019].

81 SJP Dor. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/zak%C5%82y/> [dostęp: 4.09.2019].

82 *Cambridge International Dictionary of Idioms*. Cambridge University Press, Cambridge 1998, s. 183.

83 MisterHobgoblin. <https://www.amazon.co.uk/White-Red-Dorota-Maslowska/dp/1843544237> [dostęp: 11.09.2019].

translacji. Jako pierwszy omówiony został przekład tytułu powieści, gdzie tłumacz posłużył się strategią udomowienia. Metoda ta została wybrana również do oddania pseudonimu głównego bohatera. Jeden z kluczowych elementów językowych tekstu, „ruski”, został natomiast przełożony na język angielski przy wykorzystaniu techniki egzotyzacji. W przypadku onimów Paloff posłużył się strategią mieszaną, stosując tyle samo razy metodę udomowienia i egzotyzacji (odpowiednio trzy i trzy). Do oddania języka potocznego egzotyzacja została użyta dwa razy, a udomowienie jeden raz. W zakresie tłumaczenia wyrażen slangowych i wulgaryzmów także wybrana została strategia udomowienia — zastosowano ją we wszystkich sześciu analizowanych przykładach. Jest ona również jedyną techniką wykorzystaną do przekładu wybranych wyrażen gwarowych i regionalizmów. Odwrotną tendencją, to znaczy poleganie wyłącznie na egzotyzacji (trzy na trzy przykłady), należy odnotować w przypadku tłumaczenia modyfikacji językowych.

Powyższe podsumowanie dowodzi, że strategia egzotyzacji ani raz nie została zastosowana do przekładu wyrażen slangowych i wulgaryzmów oraz regionalizmów. W przypadku slangu posłużono się funkcjonującymi w języku docelowym odpowiednikami, które jednak należą do innego rejestru. Podobnie było z wulgaryzmami. Tłumacz nie podjął również próby oddania w języku docelowym elementów gwarowych i regionalizmów, za każdym razem wybierając strategię udomowienia. Paloff wykorzystał natomiast metodę egzotyzacji do przekładu wyrażen potocznych oraz konstrukcji będących modyfikacjami językowymi. Posługując się twórczą stylizacją, zaproponował nowatorskie rozwiązania słowotwórcze i stylistyczne w języku docelowym.

Na podstawie przeprowadzonej analizy translatologicznej należy stwierdzić, że tłumacz *Wojny polsko-ruskiej...* zastosował egzotyzację dziewięć, a udomowienie piętnaście razy. Wskazuje to na nieomal dwa razy częstsze używanie tej drugiej, co świadczy o przeniesieniu kultury języka oryginału do kultury przyjmującej jedynie w niewielkim stopniu i może skutkować zacieraaniem tożsamości kultury polskiej, czyli peryferyjnej, w starciu z dominującą kulturą angielską. Należy jednak zwrócić uwagę na opisane przeze mnie trudności towarzyszące przekładowi różnych odmian mowy oraz na fakt, iż stanowi ona główne tworzywo omawianej powieści. Wspominała o tym w jednym z wywiadów sama autorka *Wojny polsko-ruskiej...*:

Na przestrzeni dziesięciu ostatnich lat wszystkie moje książki zostały przetłumaczone na mniej lub więcej języków, w zależności od stopnia językowego koszmaru. *Wojna i Rumuni* były tłumaczone najczęściej, a *Paw* siłą rzeczy mniej, ponieważ jest ekstremalnie trudny, zapętlony. W każdym razie przez te lata zaczęła nachodzić mnie myśl, że tłumaczenie jest niemożliwe. Że książka

przetłumaczona jest zupełnie inną książką niż oryginalna, znaczy coś zupełnie innego w rzeczywistości językowej, do której trafia⁸⁴.

Przeprowadzone przeze mnie badanie pokazuje jednak, że tłumaczowi udało się zasygnalizować obcość w niemal połowie przypadków, a przekład zaistniał w kulturze dominującej, budując sieć nowych znaczeń dla czytelników odmiennego kręgu kulturowego.

Literatura

- Bassnett S., Lefevere A.: *Introduction. Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. The 'Cultural Turn' in Translation Studies*. W: *Translation, History and Culture*. Eds. S. Bassnett, A. Lefevere. Cassell, London 1995, s. 3—13.
- Beal J.C.: *Language and Region*. Routledge, London—New York 2006.
- Bilikiewicz-Blanc D.: *Przedmowa*. W: *Literatura polska w przekładach 1981—2004*. Red. D. Bilikiewicz-Blanc, T. Szubiakiewicz, B. Capik. Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny. Wydawnictwo Biblioteki Narodowej, Warszawa 2005, s. VII—X.
- Cambridge International Dictionary of Idioms*. Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Catford J.C.: *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Oxford University Press, London 1967.
- Czeszewski M.: *Słownik slangu młodzieżowego*. Wydawnictwo Ekolog, Piła 2001.
- Gosk H.: *Opowieści „skolonizowanego/kolonizatora”*. W *kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*. Universitas, Kraków 2010.
- Gosk H.: *Wychodzenie z „cienia imperium”*. *Wątki postzależnościowe w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Universitas, Kraków 2015.
- Grochowski M.: *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*. PWN, Warszawa 1996.
- Hejwowski K.: *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*. Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice 2015.
- Heydel M.: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetyki w twórczości Czesława Miłozza*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 21—40.

84 M. Szarejko: *Świat złego tłumaczenia*. Rozmowa z D. Masłowską. „Nowe Książki” 2012, nr 11, s. 6.

- Janion M.: *Polska między Wschodem i Zachodem*. „Teksty Drugie” 2006, nr 3, s. 131–149. http://rcin.org.pl/ibl/Content/54378/WA248_70340_P-I-2524_janion-polska.pdf [dostęp: 30.07.2023].
- Lebiedziński H.: *Elementy przekładoznawstwa ogólnego*. PWN, Warszawa 1981. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Reprinted in Poland by PWN. PWN, Warszawa 1981.
- Looby R.: *Mówić „Masłowską” po niemiecku i po angielsku*. W: *Warsztaty translatorskie: Workshop on Translation IV*. Eds. R. Sokolowski, H. Duda, K. Klimkowski, J. Klimek. Lublin—Ottawa 2007, s. 251–264. <https://pracownik.kul.pl/files/11043/public/wojna.pdf> [dostęp: 30.07.2023] (this file is a pre-publication draft).
- Masłowska D.: *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną*. Lampa i Iskra Boża, Warszawa 2003.
- Masłowska D.: *Snow White and Russian Red*. Trans. B. Paloff. Black Cat, New York 2005.
- Merriam-Webster Learner’s Dictionary*. <http://learnersdictionary.com/definition/Nail> [dostęp: 23.05.2019].
- Mitosek Z.: *Poznanie (w) powieści — od Balzaka do Masłowskiej*. Universitas, Kraków 2003.
- Moch W.: *Język dresiarzy w powieści Doroty Masłowskiej „Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną”*. „Linguistica Bidgostiana” 2004, t. 1, s. 97–115.
- Osadnik W., Strzelecka N.: *Ekwiwalencja językowa i kulturowa w angielskim i rosyjskim przekładzie „Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną” Doroty Masłowskiej*. „Przegląd Rusycystyczny” 2009, nr 1 (125), s. 79–111.
- The Oxford Dictionary of Modern Slang*. Eds. J. Ayto, J. Simpson. Oxford University Press, Oxford—New York 1996.
- Paszporty Polityki: Literatura: Dorota Masłowska*. 3 listopada 2009. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/paszporty/164463,1,literatura-dorota-maslowska.read> [dostęp: 25.08.2019].
- Pietkiewicz B.: *Dorota Masłowska: Wszystko rzuca cień*. „Polityka”, 4 listopada 2009. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/paszporty/7835,1,wszystko-rzuca-cien-rozmowa-z-dorota-maslowska.read> [dostęp: 25.08.2019].
- Powiedziane po krakowsku. Słownik regionalizmów krakowskich*. Red. D. Ochmann, R. Przybylska. Wydawnictwo LIBRON — Filip Lohner, Kraków 2017.
- Rzepa J.: *Literatura polska w przekładzie na język angielski 1999–2009*. „Przekładaniec” 2010, nr 24: *Mysł feministyczna a przekład*, s. 345–374. <https://doi.org/10.4467/16891864PC.11.020.0219>.
- Schleiermacher F.: *O różnych metodach tłumaczenia*. Przeł. P. Bukowski. „Przekładaniec” 2008, nr 21: *Historie przekładów*, s. 8–29. <https://ejournals>.

- eu/czasopismo/przekladaniec/artikul/o-roznych-metodach-tlumaczenia-w-przekladzie-piotra-bukowskiego [dostęp: 25.08.2019].
- Słownik gwar polskich*. Red. J. Karłowicz. T. 2. Akademia Umiejętności, Kraków 1901.
- Słownik gwary miejskiej Poznania*. Red. M. Gruchmanowa, B. Walczak. PWN, Warszawa—Poznań 1997.
- Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. PWN, Warszawa 2000, wydanie internetowe. <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/ruski/> [dostęp: 23.05.2019].
- Słownik polszczyzny potocznej*. Red. J. Anusiewicz, J. Skawiński. PWN, Warszawa—Wrocław 1998.
- Słownik rosyjsko-polski*. Red. J. Dworecki. Wydawnictwo Sowietskaja Encyklopedia, Moskwa 1964.
- Słownik slangu studentów Uniwersytetu Gdańskiego*. Red. M. Widawski. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.
- Snell-Hornby M.: *Linguistic Transcoding or Cultural Transfer? A Critique of Translation Theory in Germany*. W: *Translation, History and Culture*. Eds. S. Bassnett, A. Lefevere. Cassell, London 1995, s. 79—85.
- Snochowska-Gonzalez C.: *From rejection to praise of irony. Dorota Masłowska in her search of 'we'*. „*Studia Litteraria Historica*” 2016, no. 5, s. 1—50. <https://doi.org/10.11649/slh.2016.009>.
- Spivak G.: *The Politics of Translation*. W: *The Translation Studies Reader*. 3rd ed. Ed. L. Venuti. Routledge, London—New York 2012, s. 312—330.
- Szarejko M.: *Świat złego tłumaczenia*. Rozmowa z D. Masłowską. „*Nowe Książki*” 2012, nr 11, s. 4—7.
- Venuti L.: *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge, London—New York 2004.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New Revised Edition. Random House, New York 1996.
- Wielki słownik angielsko-polski PWN Oxford*. PWN, Warszawa 2002.
- Wojtasiewicz O.: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. „TEPIS” Sp. z o.o., Warszawa 1992.

Strony internetowe

- MisterHobgoblin. <https://www.amazon.co.uk/White-Red-Dorota-Maslowska/dp/1843544237> [dostęp: 11.09.2019].
- <http://www.annalsofcrime.com/02-02-2col.htm> [dostęp: 27.08.2019].
- https://en.wikipedia.org/wiki/Snow-White_and_Rose-Red [dostęp: 23.05.2019].
- <https://en.wiktionary.org/wiki/crank> [dostęp: 9.09.2019].

<https://en.wiktionary.org/wiki/русский> [dostęp: 23.05.2019].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_polsko-ruska_pod_flagą_biało-czerwoną [dostęp: 28.07.2023].

Mira Czarnecka

Angielski przekład *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* w perspektywie teorii postkolonialnej

STRESZCZENIE | Artykuł poświęcony jest analizie tłumaczenia na język angielski wydanej w Polsce w roku 2002 *Wojny polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną* autorstwa Doroty Masłowskiej. Badanie usytuowano w kontekście postkolonialnej teorii przekładu i przeprowadzono z perspektywy kultury przyjmującej. Dokonana analiza prowadzi do wniosków, że Benjamin Paloff, podejmując decyzje translatorskie, częściej wybierał metodę udomowienia niż egzotyzacji, co spowodowało częściowe zatarcie w przekładzie cech kultury źródłowej obecnych w oryginale.

SŁOWA KLUCZOWE | Dorota Masłowska, przekład, teoria postkolonialna, udomowienie, egzotyzacja

MIRA CZARNECKA | dr, anglistka, tłumaczka literatury amerykańskiej i brytyjskiej. Adiunkt w Katedrze Dydaktyki Przekładu w Instytucie Filologii Angielskiej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jej zainteresowania badawcze obejmują zagadnienia dotyczące przekładu literackiego, w tym szczególnie tłumaczenie mowy niestandardowej, oraz teorię postkolonialną. Interesuje się również komunikacją i językiem angielskim w biznesie.